

Kulturarv i moderne byutvikling

Balansegangen mellom bruk og vern av eldre bygningsmiljøer

Grete Swensen, Norsk institutt for kulturminneforskning, NIKU

Bakgrunn for innlegget

- Oppgitt tema: Kulturarv i moderne byutvikling – Gode og dårlige eksempler
- Min fagbakgrunn som etnolog (kulturrelativist) ”forbyr” at jeg uttaler meg normativt om estetikk. Ny tittel: Balansegangen mellom bruk og vern av eldre bygningsmiljøer
- Det som interesserer meg, er hvilke argumenter som brukes for å forfekte ulike syn
- Hvorvidt og evt. hvordan de byutviklingsprosessene som foregår i dag bidrar til å revitalisere eldre bygningsmiljøer
- Innlegget må ses som et ledd i pågående/uferdig prosjektarbeid jeg driver med (Heterogene kulturmiljøer i by – Kulturarv og stedsidentitet). Stiller spørsmål (litt banale?) – gir ingen svar
- Byforskningen er grunnleggende tverrdisiplinær: Selvsagte spørsmål innenfor noen disipliner er nye innenfor andre

Moderne byutvikling: Noen rammebetingelser

- På 1990-tallet skjedde det en dreining i retning av:
- Mer fokus på bevaring og byfornyelse som ledd i Miljøbysatsingen og på bærekraftig utvikling
- Vekst i den s.k. kulturøkonomien: I den post-industrielle byen har satsing på kulturaktiviteter fått en økende betydning for den økonomiske sektoren.
- Kultur fungerer som et instrument for økonomisk utvikling og brukes som strategi for å gi nytt liv til bysentrum.
- Termen "kulturøkonomi" omfatter et bredt spekter av kreative virksomheter og inkluderer musikk, film, kunst, design, museer og media.
- Disse aktivitetene har fått betydning innenfor bypolitikk og byplanlegging som en nøkkel for ofte sammenvevde initiativer innenfor økonomisk utvikling, rehabilitering / byutvikling, bygging av stedsidentitet, bydesign og sosial planlegging (Monclus & Guardia 2006).
- Hvordan håndteres balansegangen mellom bruk og vern i denne situasjonen?

Et grunnleggende spenningsforhold

- Balansegangen mellom ny bruk og vern av eldre bygningsmiljøer må forholde seg til et innebygd spenningsforhold i bevaringsspørsmålet:
- Originalitet: Bevaring ut fra en intensjon om at så mye som mulig av bygninger og bygningsmiljøers opprinnelige preg blir ivaretatt (form begrenser funksjon)
- Forandring: Fornyelse vil bringe nytt liv, som er en forutsetning for at eldre bygningsmiljøer kan ivaretas (form tilpasses funksjon).
Reproduksjon/kopiering – fasadevern.
- De to prinsipielle utgangspunktene, originalitet eller forandring, kan oppfattes som *uforenlige*, bortsett fra at i praksis innarbeider de fleste bevarings- og utbyggingsplaner elementer fra hver av dem (Larkham 1996).
- Kjernes spørsmålet er *hvor mye* originalitet, *hvor mye* endring.
- Hva er konteksten: det fysiske området som består av bygninger og rom, de sosio-kulturelle aspektene knyttet til eiendomsforhold, verdier koblet sammen med tilhørighet, eller noe annet?
- Det er også et spenningsforhold mellom arkitekters behov for kreativ utfoldelse versus opprettholdelse av eksisterende strukturer.

Peter J. Larkams modell:

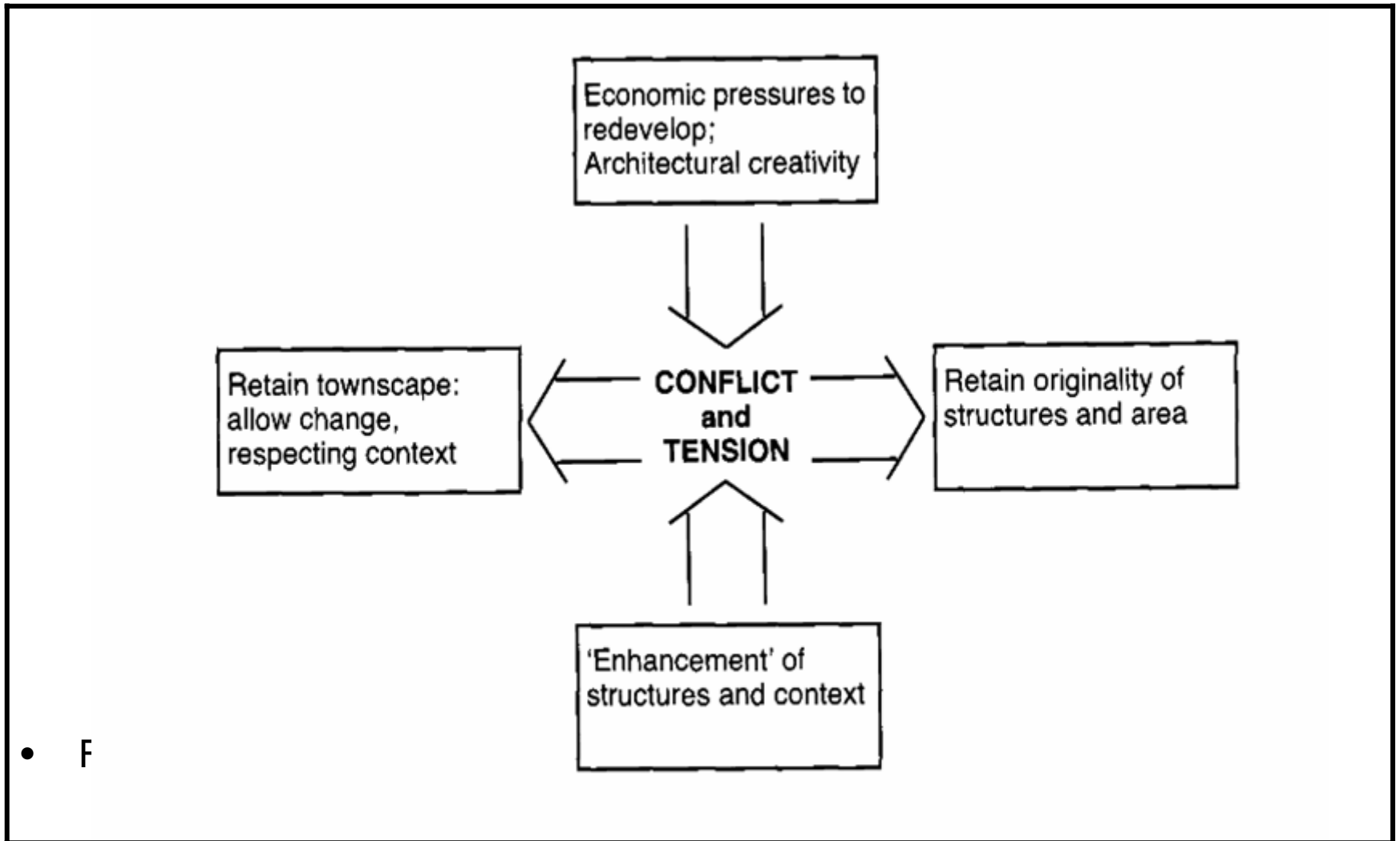

Figure 1.5 Some tensions in conserving the built environment

To hovedtemaer i dagens bypolitikk

- Diskusjonen rundt bevaring av de historiske omgivelsene har (minst) to hovedtema.
- Forholdsvis stor grad av enighet n.d.g. gjelder bevaring av historiske monumenter – kulturminner av nasjonal verdi der kulturminneforvaltningen er sterkt inne ("nimbus" effekten).
- Det andre spørsmålet gjelder tilpasning av nye byggverk til historiske omgivelser. En livlig diskusjon – der det først og fremst er arkitektmiljøet som dominerer. Tilpasningsspørsmålet er nært knyttet til diskusjonen omkring arkitektur som kunstuttrykk.

Kontrast og/el. tilpasning – noen konkrete eksempler fra Tromsø

Kontrast eller tilpasning – beskrevet gjennom infill-begrepet

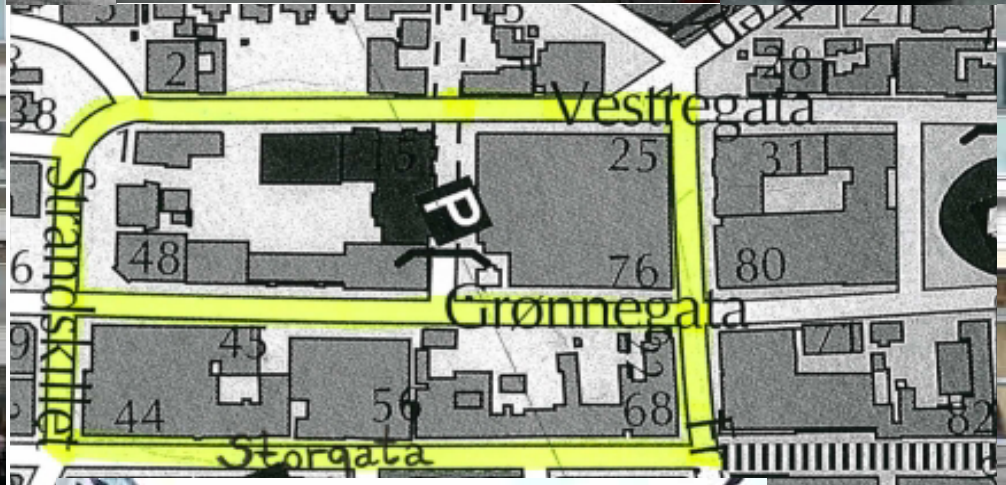
- Momentene det refereres til nedenfor, er basert på hovedfagsoppgaven til Linda L. Veiby: 1980-tallets ansikter. Infill-oppgaven blant Oslos vernede bebyggelse. Hovedfagsoppgave i kunsthistorie, UiO. 2005.
- Infill som snevert begrep: Begrepet karakteriserer prosjekter oppført i områder der den opprinnelige sammenhengen er brutt opp ved at en enhet mangler, og ved at denne skal erstattes av noe nytt. Dreier seg om en gjenfylling av ledige "lommer", ofte blant eldre bebyggelse som resultat av nedrevne gårder, branntomter og lignende
- Infill som utvidet begrep: Betegner en type bygg som skal danne en bro mellom eksisterende og nye bygningsstrukturer. For at et bygg skal komme inn under definisjonen, må det være oppført på et sted der omgivelsene er i nært fellesskap med andre bygde strukturer. Gir ingen føringer for *hvordan* nybygget må være forbundet med sine naboer.
- I infill-oppgaven har arkitekten flere mulige tilnæringsmåter i forhold til omgivelsens karakter: Eksempelvis valg mellom å kopier – å bryte med – eller å forholde seg til de nærliggende bygninger i skala, rytme og form.

forts...

- Spenningen mellom gammelt og nytt blir i slike oppgaver fortettet, det åpnes for å bygge bro, men også for å tydeliggjøre kontraster.
- Bygningens relasjon til omgivelsene er det sentrale. Det er gjennom fasadens utforming at arkitektens ønske om oppslutning eller kontrastering i forhold til den eksisterende bebyggelse kommer til syne.
- Når man omtaler infill-prosjekter, er fokuset oftest på at nybygget skal innordnes den eksisterende helhet. Det nye bygget kan imidlertid også *skape* en "helhet" i omgivelser der denne kvaliteten tidligere ikke var til stede.
- Utgangspunktet for *tilpasningsarkitektur* er å velge et eldre stilvokabular på en måte som gjør at en uinnvidd ikke vil kunne anta når bygget er oppført.
- Utgangspunktet for å velge *kontrastering* ligger i et ønske om å markere avstand til det eksisterende. Å velge brudd kan gjøres for å la nybygget dominere i sitt område. Det kan være begrunnet ut fra en vurdering av byggverkets samfunnsmessige betydning, eller det kan reflektere et ønske om å forrykke stabiliteten i et miljø som oppleves som ensformig og kjedelig. Slik kan kontrasten bidra til å framheve omgivelsene, noe både det gamle og det nye kan tjene på.
- Infill kan ses som en del av områdevern fordi infill bygges inn i en allerede etablert bystruktur. Dersom man har et ønske om hvordan byen skal ivaretas, er det naturlig at en i forlengelse av dette vil ha noen forventninger til hvordan nye bygg skal oppføres i urbane miljøer. Engasjementet rundt dette avhenger av hvor vidt byens miljø blir sett på som verdifullt (Veiby 2005).

Flest heterogene kulturmiljøer i norske byer

- Mye av bevaringsdiskusjonen i by har hittil dreid seg om ”homogene områder” – vern av kvartaler og strøk som har en forholdsvis enhetlig bebyggelse fra en forholdsvis avgrenset historisk periode.
- Slike områder fremstår som enhetlige, sluttede tidsbilder, avgrenset i tid og rom. Mange av de mest kjente historiske byer og bymiljøer oppfattes som slike tidsbilder. De bidrar til å gi inntrykk av stabilitet og trygghet.
- Det er ofte denne typen miljøer som allerede er regulert til bevaring, fredet eller som er foreslått fredet gjennom den nye kulturmiljøparagrafen.
- De fleste byer og bymiljøer fremstår imidlertid som heterogene, preget av kontraster og uensartethet, nytt og gammel om hverandre, blandede funksjoner, stort og smått.
- Variasjonen avspeiler byens ulike funksjoner og historie. De forteller om bruddene mellom ulike epoker, varierende gatebredde, ulike byggehøyde, ulike stilarter og ulike funksjoner.
- De heterogene bymiljøene er med andre ord preget av tidsdybde: innenfor et avgrenset område kan man lese svært mange ulike historier, og byens historiske utvikling blir veldig tilstedeværende.
- De homogene tidsbildene som finnes innenfor den heterogene byen, bidrar til å manifestere byens heterogene og mangfoldige preg, ved å ha en kontrasterende virkning (Mydland & Swensen 2005).
- Hva består kulturarv-verdiene i slike områder av? Hvor sterke er utbyggingsinteressene? Hvem definerer kulturarv verdiene?

Kulturmiljøtankegang i en bykontekst

- Den bymorfologiske arven fra M.R.G. Conzen (1907-2000). Urban morphology – en forskningstradisjon introdusert til England av han og videreutviklet av Urban Morphology Research Group.
- Conzen kombinerte studier av byform med erfaring i praktisk planlegging.
- Han anså bevaring av historiske bylandskap som sentralt og introduserte begrepet forvaltning (management) av bylandskapet.
- En nøkkel til forvaltning ligger i bylandskapets ”historisitet”.
- Den historiske utviklingen produserer ikke et enkelt, uniformt bilde - men et sammensatt og vanligvis komplekst bilde med kontrasterende elementer, ettersom hver formskapende periode har sin egen stil.
- Historisiteten består av tre hovedfaktorer: byplanen – bygningsmiljøet – eiendomsforhold.
- *Byplan*: gater, kommunikasjonsårer, land parseller, planer for enkelteiendommer.
- *Bebyggelse*, dvs. individuelle bygninger (hovedbygninger, sidebygninger, åpne rom)
- *Eiendomsstruktur* – tomt. Klassifisering baseres her først og fremst på funksjonelt formål (bolig, handel, industri eller tjenesteytende funksjoner).
- Conzen studerte først og fremst eldre byer, ofte med strukturer fra middelalderen. Deler av metodikken kan likevel ha overføringsverdi til studier av yngre byer.
- Mange argumenter som er implisitt i Conzens perspektiver legger opp til *strukturbevaring* framfor *fragmentbevaring* (Conzen 2004).
- I hvilken grad bidrar slike formstudier av kontekst til å avdekke kulturarv potensialer for bruk i videre planer for byutvikling?

Kulturarvskvalitetene: Hvem definerer og velger ut?

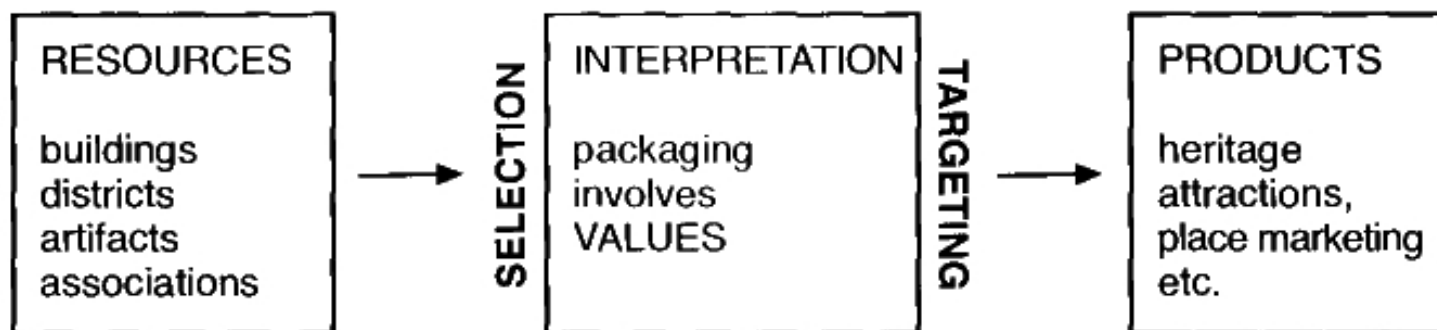

Figure 1.4 Processes of selection and targeting in the heritage industry (adapted from Ashworth 1994: Figure 2.2)

Hvem er byens brukere?

Moderne byer rommer nye livsformer

- Det er viktig å diskutere kulturarv i moderne byutvikling i forhold til dem som er byens viktigste brukere – folk som bor og arbeider i byen.
- Dagens urbane livsformer er mangfoldige og mangefasettete
- For å illustrere dette, vil jeg komme litt nærmere inn på en undersøkelse om urbane livsformer som baserer seg på materiale fra Ålborg.
- Det dreier seg om resultater fra det s.k Velfærdsprosjektet: Urban lifescapes – space, lifestyle, consumption (Hans Kiib, Gitte Marling, Claus Bech Danielsen og Ole Michael Jensen (red), 2004)
- Resultatene bygger på kvalitative intervjuer med beboere i ulike deler av byen.
- Den moderne byen karakteriseres som en nettverksby.
- Den nye viten utfordrer i følge forfatterne en rekke dogmer som 50 års byplantradisjon bygger på. Dette innebærer:
- *At det ikke finnes en felles fortelling eller forståelse av byen.* Den modernistiske byplanmodellen – en sammenhengende struktur med sentrum og lokalområder – utgjør ikke en felles ramme for forståelsen av byen. Velferdsbyen opptrer som et mønster i en individualisert bruk av byens tilbud i form av boligområder, transportmidler, fritidsvaner, møtesteder og innkjøp m.m.

forts...

- *At bykjernen ikke er felles for alle. Mange er sjelden eller aldri i byens sentrum. Den er ikke et arkitektonisk "fellesrom" eller felles referansepunkt, som mange arkitekter og planleggere går ut fra.*
- *At det ikke primært er det bygde miljøet, som gir bymessig kvalitet, men derimot relasjonen mellom bebyggelse og landskap. Landskapet, de store landskapstrekkene, skogbrynet, fjorden, elvene, engene er strukturer som alle forholder seg til og referer til som positive elementer i byen og deres oppfattelse av bymessig kvalitet.*
- *At visse plasser og strekninger med stor aktivitet eller tilbakevendende begivenheter har status som felles referansepunkter. Det kan dreie seg om havnen, grønnsakstorget eller den offentlige plassen for felles arrangementer.*
- *At de offentlige transitrom (gater, jernbanestasjon, motorveier m.m) er et felles nett av referanser, som alle forholder seg til og knytter estetiske preferanser til. Ofte dreier seg om negative vurderinger. Opplevelsens innhold bestemmes gjerne av hvor lenge folk oppholder seg der.*
- Hvilken betydning har denne kunnskapen om nye urbane livsformer for diskusjonen om kulturarvens plass i den moderne byutviklingen?

Vet vi nok om...

- Når det satses på opprusting av byen og på kulturarv satsinger – hvem det er som har glede av det?
- Er det noen befolkningsgrupper som favoriseres – noen som uteglemmes – noen som skyves ut?
- Er det noen hyppig brukte hverdagsmiljøer som ikke blir inkludert?

Litteraturreferanser

- Conzen, Michael P. (2004) Conzen, M.R.G. Thinking about urban form. Papers on urban morphology 1932 - 1998. Bern: Peter Lang AG
- Flack, Sverre (2004) "Bevaringsideen"; i: *Plan 1/2004*
- Freestone, Robert & Chris Gibson (2006) "The Cultural Dimension of Urban Planning Strategies: An Historical perspective"; in: Monclus, Javier & Manuell Guardia, eds. (2006) *Culture, Urbanism and Panning*. Aldershot: Ashgate, pp.21-41
- Goblet, Myriam, ed. (2005). *Guidance on urban rehabilitation*. Document prepared within the framework of the Technical Co-operation and Consultancy Programme. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Larkham, Peter J. (1996) *Conservation and the City*. London, New York: Routledge.
- Marling, Gitte & Hans Kiib (2004) "Byarkitektonisk kvalitet – de mange fortællinger om netværksbyens arkitektoniske værdier", i: *Nordisk Arkitekturtidsskift 4/2004*, pp. 29-42.
- Monclus, Javier & Manuell Guardia, eds. (2006) *Culture, Urbanism and Panning*. Aldershot: Ashgate.
- Mydland, Leidulf & Grete Swensen: "'Orden og harmoni eller kreativt kaos – Historiske spor i bybildet"; i: Paludan-Müller, Carsten & G. Gundhus *Kulturminner. En ressurs I tiden*. NIKU. Oslo 2005.
- Vaz, Lilian Fessler & Paola Berenstein Jacques (2006) "Contemporary Urban Spectacularisation; in: Monclus, Javier & Manuell Guardia, eds. (2006) *Culture, Urbanism and Panning*. Aldershot: Ashgate, pp. 242-252.
- Veiby, Linda Lovise (2005) *1980-tallets ansikter. Infill-oppgaven blant Oslos vernede bybebyggelse*. Hovedfagsoppgave i kunsthistorie, Universitetet i Oslo.